

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філософських наук Рубського Вячеслава Миколайовича на дисертацію Олега Михайловича Цимбалюка «Взаємозв'язок між парадигмою інтерпретації й епістемологією біблійних наративів: Яків – досконала людина», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії із спеціальності 041 – богослов'я.

Інтерпретація архетипових біблійних образів в наші дні є одним із затребуваних підходів у сучасному інтелектуальному середовищі, як серед християн, так і серед тих, хто цікавиться християнством і релігією в цілому. Наприклад, серед популярних філософів і спікерів можемо виділити таку фігура як канадський професор психології Джордан Пітерсон, що застосував юнгіанський підхід до читання Старого Завіту. Резонансними стали дослідження архетипових фігур в літературі і Старому Завіті Стівена Янга з Ноттінгемського університету. Вони та інші відомі мислителі сучасності демонструють нам актуальність нових підходів до біблійного наративу.

Автор використав широкий пласт джерел. У роботі представлені найостанніші дослідження на дану тему аж до 2020 року, серед іншого: різні переклади біблійного тексту, позабіблійної та апокрифічної літератури (§ 2.3.3), писемність святих отців (§ 2.3.4). А також долучено новаторські археологічні та лінгвістичні відкриття Кирила Гедді (C.J. Gadd), які були опубліковані Британським інститутом вивчення Іраку. Крім того, автор бере до уваги висновки Стівена Сіммонса (Stephen D. Simmons), опубліковані в «Журналі клинописних досліджень» (Journal of Cuneiform Studies). Методологічною основою дослідження послужили роботи провідних дослідників на різних етапах розвитку богослов'я Джона Едварда Андерсона (John Edward Anderson), Стенлі Е. Портера (Stanley E. Porter), Роберта Х. Стейна (Robert H. Stein), Річарда Н. Сулена (Richard N. Soulen), Стівена В. Рауденбуша (Stephen W. Raudenbush), Ентоні С. Брайко (Anthony S. Bryk), Мартіна Уолтера (Martin Walter), Рави Захаріаса (Ravi Zacharias) та ін.

На основі багатого дослідного матеріалу (біблійного тексту, філософських, богословських і лінгвістичних робіт) автор виявив вплив традиційної і реформатської парадигми інтерпретації життя і характеру патріарха Якова на варіанти екзегетики даного біблійного оповідання.

З урахуванням сучасних археологічних та лінгвістичних відкриттів автор пропонує ефективний підхід до інтерпретації образу Патріарха Якова. Серед представлених парадигм інтерпретації біблійного образу Якова дослідження О.М. Цимбалюка пропонує нам авторський ключ до актуального прочитання знайомих сюжетних ліній Біблії. Тобто дане дослідження окремого випадку не обмежується тільки однією лінією оповідання Тори, але має потенціал до оновлення прочитання цілого релігійно-культурного шару, пов'язаного з Біблією і християнством.

Автор уважно простежує вплив антисемітизму на тлумачення Тори, особливо в період Реформації у М. Лютера, Ж.Кальвіна і їх послідовників.

Відомий, але недооцінений фактор антисемітизму О.М. Цимбалюк представляє в якості повноцінного аргументу в тезі про викривлення старозавітної екзегези в XVI і наступних століттях.

З посиланнями на сучасних дослідників автор переконливо доводить, що тенденційна точка зору Кальвіна була заснована на історично обмежених лінгвістичних знаннях лідера женецького Реформації під час підготовки своїх проповідей і біблійних коментарів.

Автор переконливо демонструє, що зміна парадигми в інтерпретації будь-якого біблійного оповідання змінює сенс біблійної історії, інакше розставляє моральні оцінки біблійним персонажам, зокрема це стосується образу патріарха Якова.

Важливість розуміння того, чому ім'я і характер патріарха Якова почали інтерпретуватися по-різному під час протестантської Реформації актуалізує необхідність визначення причин такого концептуального зсуву парадигми в тлумаченні цього важливого біблійного персонажа. Обраний здобувачем підхід до вивчення допоможе нам збагатити методологічні принципи і підходи в читанні і тлумаченні не тільки Старого Завіту, але будь-якого стародавнього тексту. Дослідження, проведене О.М. Цимбалюком, направлене на залучення широкої християнської спільноти до проблематики даного роду. На прикладі екзегетичної рухливості фігури патріарха Якова автор відкриває заново герменевтичні проблеми християнської інтерпретації старозавітних образів та архетипів. Яків як батько безлічі є частиною символічного портрета Авраама-Ісаака-Якова, які в свою чергу були ім'ям Божим для Мойсея та до нього. Дана атрибуція присутня і в Новому Завіті (Мф. 22,32; Мк.12,26).

Оцінюючи роботу з точки зору її форми, слід сказати, що всі формальні вимоги, що пред'являються до роботи, витримані. Структура роботи добре продумана, рівномірно висвітлена, що дало можливість автору системно і послідовно визначити наукову новизну, яка вповні відповідає очікуваним результатам. О.М. Цимбалюк провів всебічний аналіз досліджуваного предмета. Також виправдана і загальна логіка побудови тексту дисертації. Вона складається з вступу, який розкриває актуальність даного дослідження і методологічний апарат, трьох розділів, які структуровані на підрозділи, висновків, бібліографії та додатка. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінки, з яких 192 є основним текстом. Список використаних джерел містить 301 найменувань.

Ідеї дисертації пройшли достатню апробацію, яка була виражена у 6 наукових статтях, 3 з яких містяться в українських фахових журналах, а 3 – в іноземних виданнях, які можна відстежити в наукометричних базах даних Web of Science, Google Scholar, Scopus. Підсумки дисертаційного дослідження відображено в загальних висновках, які корелюють із висновками до кожного з розділів і відтворюють реалізацію мети й завдань дослідження. Дослідницькі завдання, які були визначені відповідно до поставленої мети дослідження виконані в повному обсязі.

Основні тези задовільно розкриті в трьох розділах дисертаційного дослідження:

1. Біблійна історія показує Патріарха Якова як позитивного героя в протиположності його старшому братові Ісаву. Формування таких протилежних образів відбувається за допомогою наступних сценарних паралелей: Ісава і Єви, які не витримали спокуси їжею; Каїна і Авеля як образів протистояння між братами; Яків, як і його батько Ісаак, що не були первістками, але отримав благословення первородства (на відміну від своїх братів Ізмаїла та Ісава).

2. В іудейському вченні сформувався ідеальний образ патріарха Якова, посилений християнським (твори святих отців) тлумаченням.

3. Причиною появи альтернативного трактування образу Якова як хитруна і брехуна стала суперечливість його дій в боротьбі за первородство. Негативну оцінку таких дій Ж. Кальвіном розвинули його наступники: М. Генрі, Ч. Макінтош, Ф. Діллман і С. Драйвер. Тлумачення імені Якова також вплинуло на формування його негативного образу в перекладах Біблії.

4. Реформатській інтерпретації характеру Якова сприяла низка чинників: алегорична інтерпретація текстів Старого Завіту, теологія заміщення, антисемітизм і вчення про приречення Ж. Кальвіна, згідно з яким грішний хитрун Яків був названий добродієм лише за Божим визначенням.

На стор. 146 автор стверджує, що вчення Кальвіна про приречення призвело до розвитку неправильного етимологічного положення про те, що особисте ім'я Якова побудовано на єврейському іменнику אָדָם ('adev), що означає «п'ята». Виходячи з цієї філологічної передумови Яків - «зап'яточник», оскільки вийшов, тримаючись за п'яту брата свого Ісава. Однак сучасні дослідження, зокрема Клауса Вестерманна, Віктора Гамільтона і Гордона Уенама (стор. 187), відкидають це тлумачення.

На стор. 185-186 автор з посиланням на археолога і лінгвіста Стівена Сіммонса стверджує, що ім'я патріарха Якова походить від типового аморейського імені ya'qub-el , що означає «нехай Ель [Бог] захистить тебе». О.М. Цимбалюк також наводить думку експерта з древнього тексту Девіда Фрідмана про те, що «особисте ім'я «Яків» походить від єврейського слова אָדָם (Ya'adev) і є скороченою формою теофорічного імені. אָדָם אֱלֹהִים (Яков-Ел), що означає «Так захистить Бог».

Високо оцінюючи дисертаційне дослідження О.М. Цимбалюка і не піддаючи сумніву якість отриманих результатів, необхідно зазначити, що воно не позбавлене певних недоліків.

1) Автор неодноразово вказує в тілі дисертації, що добродієм (теофорічним) тлумачення імені «Яків» не є відкриттям для XXI століття. Зокрема, на стор. 187 він свідчить, що «в «Новому міжнародному біблійному коментарі» (2000 р) стверджується, що більшість християнських дослідників Біблії визнають, що повна форма імені Яків - «Яків-Ель», що означає «нехай Ел захистить його»». Однак, теза про те, що ім'я Яків має теофорічну природу,

тобто таке, що містить або у Собі Включає ім'я Бога» пропонується автором як «Уперше встановлено». І це при тому, що не тільки останні дослідження, а й «Єврейська енциклопедія» включає в себе дане «відкриття» здобувача як усталені знання: «Біблія інтерпретує ім'я Я'аков як похідне від אָקוּב (' п'ята '), так як Яків вийшов з утроби матері, вхопившись за п'яту старшого брата, Ісава (Бут. 25:26); проте з етимологічним точки зору це ім'я являє собою усічену форму поширеного в 2 тис. до н. е. у семітських народів Близького Сходу імені yaḥqub-el, або ya'aqub-el, споконвічне значення якого 'захистив [мене] Господь' (пор. єврейське ім'я Аківа - אֲקִיבָה)». Тут необхідне пояснення, що саме мав автор на увазі під «Уперше»?

- 2) Автор недбало витрачав простір дисертаційного дослідження. Чому змістовність і обсяг роботи не відповідають один одному в повній мірі. Наприклад, підрозділ 1.1.1 «Здорове єдність розуму і віри: необхідність здорової критики» на мій погляд, зовсім є зайвим в даному дослідженні. У ньому автор розповідає нам банальності про новаторський світогляд Миколи Коперника, який, врешті-решт, історично виявився вірним. Те ж можна віднести і до розділів: 3.3.7 «Подібне звинувачення Господа Ісуса Христа» і 3.3.8 «Впевненість в вираженні плотського людини не виправдана», в яких автор дає великі цитати в підкріплення міркуванню, що не мають прямого відношення до теми дисертаційного дослідження.
- 3) На стор. 38 О.М. Цимбалюк впевнено називає Мойсея автором П'ятикнижжя. Однак в релігієзнавчих та біблійних дослідженнях це питання давно не вирішується однозначно. Уже в XVII і першій половині XVIII століть з'явилися дослідники (Б. Спіноза, Р. Симон, Ж. Астрюк), які стверджували, що весь текст П'ятикнижжя або окремі його частини не належать пророку Мойсею. Ці припущення отримали подальший розвиток у працях протестантських вчених Вільгельма Де Ветте, Е. Рейсса, К. Графа, Г. Гупфельда і Ю. Велльгаузена. В даний час в наукових колах ця точка зору відкинута. Наприклад, в недавній статті «Походження пятикнижия: традиція і документальна гіпотеза» (2019) М.А. Скобелев викладає аргументи, які відстоюють компілятивний характер П'ятикнижжя. Тієї ж позиції дотримуються і автори статті (до речі, православні клірики) 2021 року «П'ятикнижжя: огляд конфесійних підходів до документальної гіпотези (documentary hypothesis)», залишаючи за авторством безпосередньо Мойсея лише «можливість складання окремих фрагментів» [DOI: 10.24412/2309-5164-2021-1-11-23].
- 4) У тілі дисертації нерідко зустрічаються конфесійні штампи. Наприклад, «Святе Письмо має інтерпретувати саме себе, і автор повністю згоден з цим інтелектуальним підходом» (стор. 42); «Біблійний текст – безпомилкова і зовсім не антинаукова книга» (стор. 31). Про «безпомилковий біблійний текст» автор пише і на

стор. 146. Якщо ми догматизуємо джерело, з яким працюємо, то це явно звужує глибину і можливості всебічного аналізу.

- 5) Подібне зауваження. На стор. 43 автор робить програмну заяву: *«в дослідженні буде використаний авторитетний ключовий принцип біблійної герменевтики, [який] міцно заснований на здоровому біблійному вченні про те, що все Писання натхненне Господом Богом Всемогутнім, і тому одна частина Біблії не повинна суперечити іншій»*. Така авторитарна передумова крім того, що не може бути науковою, ще й нелогічна, тому що різні частини Біблії були написані у різний час для різних аудиторій. Тому, те, що буде сприйнято як протиріччя з точки зору однієї з епох, може бути чим завгодно, в тому числі і протиріччям. Якщо знехтувати цим параметром герменевтики, то і обраний автором «ключовий принцип» виявиться далеким від науковості. Втім, сам автор пише, що, наведені ним *«розслідування носить глибоко апологетичний характер»* (стор. 54).

Підсумовуючи зазначимо, що зроблені зауваження мають рекомендаційний характер для подальшої науково-дослідницької роботи автора і не заперечують концепції і змісту дисертації загалом, цінності одержаних в ході дослідження результатів.

Відтак вважаємо, що дисертаційне дослідження Олега Михайловича Цимбалюка «Взаємозв'язок між парадигмою інтерпретації й епістемологією біблійних наративів: Яків – досконала людина» є самостійним, логічно завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні. За своєю актуальністю, новизною і змістом дисертація повністю відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167 та вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 № 40, інших актуальних вимог до форми та змісту дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 041 – богослов'я.

**Офіційний опонент,
доктор філософських наук,
старший викладач кафедри «Практична психологія»
Одеського національного
морського університету**

В. М. Рубський

*Лідіє завідувач
в. секретар*

М.О. Чорнобог